

III. Selim'den II. Mahmud Dönemine Boğaziçi'nde Bir Köy: Ortaköy

Serdar Genç

Balıkesir Üniversitesi

Ortaköy, Osmanlı döneminde Boğaziçi'nin Rumeli sahilindeki köylerinden olup Beşiktaş kasabasına bağlıdır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Defterdar Paşa Camii'nin ve Hüsrev Kethüda Hamamı'nın yapılması ile birlikte sahil boyunca yalıların inşa edilmeye başlandığı ve Ortaköy'ün böylece mamur hale geldiği belirtilmektedir. Bunun yanında Ortaköy Osmanlı Sarayı tarafından da ilgi görmüş ve burada çeşitli saray ve köşkler yaptırılmıştır. Bağ ve bahçelerin bol olduğu köyün bu özelliğini 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde halen muhafaza ettiği ve Ortaköy bağlarının varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi ahalinin birlikte yaşadığı köyde gayrimüslimlere ait ibadethaneler de mevcuttur.

Bu çalışmada III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Ortaköy'deki yaşam, insan ilişkileri, ekonomik faaliyetler ve demografik yapı üzerine odaklanılarak köye ait genel bir bakış ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda başta Beşiktaş Şer'iyeye Sicilleri olmak üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Nüfus Defterleri ve diğer muhtelif belge ve defterlerden yararlanılacaktır.

Giriş

Boğaziçi'nin Rumeli yakasında Beşiktaş ile Kuruçeşme arasında bir köy olan Ortaköy¹, bir vadinin içinden akan derenin etrafı ile Ortaköy iskelesinden kuzeyde Defterdarburnu'na² kadar uzanan sahil boyunca konumlanmıştır³. Dolayısıyla köydeki ilk yerleşimin köyün içinden akan derenin etrafında olması muhtemeldir. Nitekim Bizans kaynaklarında Arkheion olarak geçen Ortaköy'ün ortasından bir dere geçtiği ve üzüm bağları ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır⁴.

Osmanlı döneminde Ortaköy'de imar faaliyetlerinin başlaması ve beraberinde Müslüman ahalinin yerleşimi ile ilgili ilk bilgiler Kanuni Sultan Süleyman devrini işaret etmektedir. Bu dönemde Ortaköy'de bir cami ile hamamın yaptırılmış olmasının köydeki yerleşime etkisi muhakkaktır. 17. yüzyılda Osmanlı saray eliti ve devlet

1 Antik dönemde Arkheion'un Ortaköy'de olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca Bizans devrinde imparatorların buralara köşkler ve manastırlar yaptırdıkları bilinmektedir. Damianos Sarayı ile aynı adı taşıyan manastırın Ortaköy'de olduğu ancak bugünkü Ortaköy'ün büyük Hagios Fokas Manastırı'nın bulunduğu yer olduğu ifade edilmektedir. Ş. Sami ise Ortaköy'ü şöyle anlatmaktadır: "İstanbul Boğazının Rumeli sahilinde büyük bir köy olup, Beşiktaş ile Kuruçeşme arasında vâki'dir. Vapur iskelesinde iki minareli güzel bir câmi-i şerifi vardır. Ahalisi İslam, Rum, Ermeni ve Yahudiden mürekkebirdir. İsm-i kadîmi Archion (Archion)dur." Konu ile ilgili ayrıntılar için bkz. Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ül- a'lâm*, İstanbul 1889, II, 1072; Semavi Eyice, *Ortaköy Tarih-Sosyal ve Mimari Doku*, İstanbul 1991, s. 4-6; Erhan İşözen, "Ortaköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1994, s. 141; Nuri Akbayar (ed.), *Dünden Bugüne Beşiktaş*, İstanbul 1998.

2 Bizans kaynaklarında Geron Halios (Deniz İhtiyarı) olarak bahsi geçen dik bir burundur. Burnun ucunda yaşlı bir denizci heykeli dikili olduğu belirtilmektedir. Ortaköy ile Kuruçeşme arasında yer alan bu burun ismini, 17. yüzyılda burada bir cami ve sâhilsaray yaptırmış olan defterdar İbrahim Paşa'ya nispetle almıştır (Dionysios Byzantios, *Boğaziçi'nde Bir Gezinti* (çev. Mehmet Fatih Yavuz), İstanbul 2013, s. 56; Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1966, VIII, 4335).

3 M. B. Tanman, Bostancıbaşı Defterlerini esas alarak köyün sınırının Yahya Efendi Deresi'nden başladığını belirtmektedir ("Ortaköy'ün Osmanlı Döneminde Gelişimi ve Mimari Eserleri", *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (ed. Mehmet Baha Tanman), İstanbul 2014, s. 63-119).

4 Byzantios, *a.g.e.*, s. 55.

ricali de Ortaköy'e rağbet etmeye başlamıştır⁵. Böylece kıyı boyunca sâhilsaray ve sahilhâne denilen yalılar inşa edilmiştir⁶ ki bu yalıların Boğaziçi'nin şehirleşmesinde oynadıkları rol aşikârdır⁷. Padişahların, hanedan hanımlarının ve paşaların Ortaköy'e olan ilgileri 18. yüzyılda da sürmüştür. Zira III. Ahmed devrinde Boğaziçi'nde yürütülen imar faaliyetleri kapsamında Ortaköy'de bir cami, mektep ve çeşme ile Defterdarburnu'nda Neşâtâbâd Sarayı⁸ yaptırılmıştır⁹.

Ortaköy'ün imar ve iskânında vakıfların da payını göz ardı etmemek gerekir. Öncelikli olarak Sultan II. Bayezid'in cami ve imaret vakıflarının gelirleri arasında Ortaköy'de birtakım arsa, bahçe ve evler yer alıyordu. Yine 16. yüzyılda İstanbul'daki bazı hayırseverlerin vakıflarının Ortaköy'de emlakı bulunuyordu¹⁰. Diğer taraftan Hüsrev Kethüda, Baltacı Mahmud, Kethüda Mehmed, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın da burada birer vakfı vardır.

.....

- 5 Bunların yanında Baltacı Mahmud Ağa, Şekerci Yahudi, İshak Yahudi, Mimar Mustafa, Ekmekçizâde Ahmed Paşa, Cıgaloğlu Mahmud Bey, Kara Hasanoglu, Çelebi Kethüda ve Nakkaş Paşa'nın da kıyı boyunca yalıları vardır (*Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (haz. R. Dankoff- S. A. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul 1999, I, 219).
- 6 Haliç ve Boğaziçi kıyılarında inşa edilmiş, hanedana ve saray erkânına ait saraya sâhilsaray, diğerlerine sahilhâne denilmektedir. Bu kelimeler 19. yüzyıla kadar konak ve kasır kelimeleriyle eş anlamlı olarak genellikle yazın göç edilen konutlar için kullanılmıştır (A. Fulya Eruz, "Sahilsaray", *DİA*, İstanbul 2008, 530-532).
- 7 Eruz, "a.g.mad.", s. 531.
- 8 Defterdârburnu'nda Neşâtâbâd sâhilsarayı inşası öncesinde gayrimüslim yalılarının bulunduğu belirtilmekle birlikte 18. yüzyılın sonlarında Hatice Sultana temlik edilmiş ve II. Abdülhamid döneminde bu saray yıkılarak yerine Sultanın kızları Zekiye ve Ulviye için Sultan Çifte sarayları inşa ettirilmiştir (Eruz, "a.g.mad.", s. 532).
- 9 Defterdâr Camii yanında Meselâcı Hasan Paşa'nın yaptırdığı ve Sadrazam Şehid Ali Paşa emlakı arasında yer alan bir sâhilsaraydan bahsedilmektedir. Bu sâhilsaray paşanın vefatıyla miriye alınmış ve sonrasında Damat İbrahim Paşa tarafından burada Neşâtâbâd Sarayı yaptırılmıştır (Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târih-i Çelebizâde*, 1282, s. 384).
- 10 Örneğin 1583/84 yılında İstanbul Yedikule'deki Mustafa Çavuş evkafının Ortaköy'de bir ev satın aldığı tespit edilmiştir (*Beşiktaş Şer'îye Sicili* (BŞS), nr. 25, vr. 47b).

18. Yüzyılın Sonları ve 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ortaköy

18. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Ortaköy, sahil boyunca dizili çok sayıda yalıları, kayıkhaneleri, iskeleleri, çarşısı, Müslim ve gayrimüslim sakinleri ile sosyo-kültürel açıdan oldukça renkli bir görünüm arz etmektedir. Köy bu dönemde de Sarayın ilgisine mazhar olmayı sürdürmüştür. Bunun yanında Ortaköy’de meydana gelen yangınlar, onarım ve inşaa faaliyetleri köyün görünümünün değişiminde etkili olmuştur.

Ortaköy aynı zamanda devrin padişahları olan III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud’un zaman zaman teşrif ettikleri Boğaziçi köylerinden biridir. Ortaköy’ün Beşiktaş ve Çırağan sâhilsaraylarına yakın mesafede olması padişahların Cuma selamlığı için buraya gelmelerinde rol oynamıştır. III. Selim, Çırağan’da bulunduğu zamanlarda ya da Beşiktaş sâhilsarayından Çırağan’a geçişlerinde Cuma namazını Ortaköy Camiinde kılmıştır¹¹. Nitekim III. Selim, 1802-1806 yılları arasında bu maksatla dokuz defa Ortaköy Camii’ne gelmiştir¹². Bunun yanı sıra padişah, kız kardeşi Hatice Sultan’ı ziyaret için de Ortaköy’e uğramıştır¹³. IV. Mustafa ise kısa süren saltanat günlerinde Ortaköy’ü ziyaret etmiş ve Kethüda Mehmed Efendi Camii/Ortaköy Camiinde Cuma namazı kılmıştır¹⁴. Yine II. Mahmud’un da zaman zaman Ortaköy Camii’ne geldiğine dair kayıtlar mevcuttur¹⁵.

Padişahların ziyaretlerinin haricinde Ortaköy, zaman zaman Osmanlı donanmasına da ev sahipliği yapmıştır. Bayram kutlamaları esnasında donanma Ortaköy önlerinde demirlemiştir¹⁶. II. Mahmud döneminde de bu gibi törenlerde donanmanın Ortaköy önlerinde beklediği bilinmektedir¹⁷.

.....

11 Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, İstanbul 2007, s. 125, 127, 151, 175, 147.

12 Beyhan, *a.g.e.*, s. 33-38.

13 Beyhan, *a.g.e.*, s. 150.

14 Beyhan, *a.g.e.*, s. 222.

15 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi* (haz. M. Ali Beyhan), Ankara 2003, II, 850.

16 “donanma-yı hümâyûn Ortaköy önünde olup sancaklar donadup dört gün id-i şerif teşrifatı üzre...” (Câbî Ömer Efendi, *a.g.e.*, II, 747).

17 Hatta Ortaköy’de demirlemiş olan gemilerin birine yıldırım düşmesi

a. Ortaköy'ün İdari Durumu

Ortaköy; İstanbul'un fethi sonrasındaki süreçte Galata kadılığına, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk yarısında ise idari olarak Galata'nın bir kasabası olan Beşiktaş'a bağlıdır. Dolayısıyla Beşiktaş'tan başlayıp Rumeli yakasındaki diğer Boğaziçi köyleri de Galata'nın idari çatısı altındadır¹⁸. III. Selim'den Tanzimat'a kadar olan süreçte Ortaköy, önceden olduğu gibi Beşiktaş'a bağlı bir köydür. Bu durum şer'îye sicillerinde "kasaba-yı Beşiktaş'a tâbi Ortaköy" olarak ifade edilmiştir¹⁹.

Klasik dönemde Beşiktaş ve çevresinin güvenliğinin sağlanması için Bostancıbaşı ile birlikte subaşı ve yasakçıların²⁰ görev yaptığı anlaşılmaktadır²¹. İncelenen dönemde Boğaziçi köylerinde Bostancıbaşı'ya

•••••

sonucunda geminin direği yıkılmış ve sekiz kişi de ölmüştür (Câbî Ömer Efendi, *a.g.e.*, II, 756).

18 16. yüzyılda Galata kazasının sınırları içerisinde Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Yeniköy, Kapıdağ Yarımadası, Marmara ve Mir Ali (İmralı) adaları yer almaktadır. Ayrıca Tatavla, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Rumelihisarı, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Zekeriyaköy, Bandırma ve Erdek de Galata'ya bağlıdır (Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, İstanbul 2014, s. 196, 200).

19 Bunların haricinde birkaç kayıтта "Ortaköy nahiyesi" ifadesine rastlanmışsa da bunun münferit bir kullanım olduğunu söylemek mümkündür. Zira nahiye, Osmanlı idari sisteminde bazen bir yönetim ünitesini ifade ederken bazen de coğrafi olarak küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi, semti ifade etmek kullanılmıştır (İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 306-308).

20 Yasakçılar, Osmanlı Devleti'nde subaşının yanında kolluk görevini yürütmek üzere ihdas edilmişlerdir. Ayrıca yasakçılar kadılar ile işbirliği halinde kovuşturma geçiren devlet görevlilerine verilen cezaları uygulamaktan da sorumludurlar. Ulufeli yeniçerilerden seçilen İstanbul'daki yasakçılar üç ay, taşradakiler dokuz ay süre ile tayin edilirlerdi. 16. yüzyıl sonlarında Beşiktaş'ta da yasakçılar görev yapıyordu. Fakat sicillerde Ortaköy'e münhasır bir yasakçıdan söz edilmemektedir. Buna karşın 19. yüzyılın başlarında Arnavutköy, Kuruçeşme ve Beşiktaş'ta yasakçılar görev yapıyordu. Ayrıntı için bkz. Mehmet Canatar, "Osmanlı Devleti'nde Yasakçılar", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı* (haz. F. M. Emecen-İ. Keskin-A. Ahmetbeyoğlu), İstanbul 2013, s. 359-404; *Beşiktaş Şer'îye Sicili* (BŞS), nr. 14; 143, vr. 5b; 148, vr. 96a.

21 Bostancılar, Osmanlı saraylarında padişahlara ait bahçe ve bostanlarla padişahın ve saray hizmetinde bulunan kayıklar ile diğer bazı işlerde hizmet

bağlı “usta”²² denilen zabitler görev yapmıştır²³. Şer’iye sicillerinde yer alan kayıtlardan Ortaköy’de bir ustanın vazife yaptığı ve bir bostancı kolluğunun²⁴ bulunduğu tespit edilmiştir. Usta, köydeki asayişin temin etmenin yanı sıra köyde meydana gelen bazı adli vakalarda mahkemede tanık olarak bilgisine başvurulmuş ve bazen de şuhudu’l-hal içerisinde bulunan kişidir. Ayrıca yaralanma yahut ölümle sonuçlanan adli vakalarda keşif heyetinde usta da yer almıştır²⁵.

Ortaköy’de görev yapan ustalar Müslüman olup ustaların bu görevleri ahalinin memnuniyeti ve görevini layıkıyla yapması durumunda 10 yıla kadar devam edebilmiştir. Nitekim Ortaköy Ustası Mehmed Ağa’nın 1792 senesinde hâlihazırda görevini 10 yıldır sürdürdüğü anlaşılmaktadır²⁶. Ayrıca ustanın yanında bölükbaşı, başeski gibi görevlilere de rastlanmıştır²⁷. Bu bölükbaşılar,

.....

eden bir ocaktır. Ayrıca Marmara ve Boğaziçi sahillerinin muhafazasından da sorumludurlar. Aynı zamanda Boğaziçi’nde, kamusal alanların denetlenmesi ve asayişin temini ile ilgili konularda da Bostancıbaşının görevlendirildiği belirtilmektedir. Bunun yanında İstanbul civarındaki suların ve ormanların teftişi ve kara ve deniz avlarının kâhyalığı da Bostancıbaşının görev sahasına girmektedir. Ayrıntılar için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 2014, s. 451-473; Bulunur, *a.g.e.*, s. 226-227; Shrine Hamadeh, *Şehr-i Safa: 18. yüzyılda İstanbul*, İstanbul 2010, s. 184-187.

22 Usta, saray haricindeki bahçe ve bostanlarda çalışan bostancılara nezaret eden görevlidir. Her bir ustanın nezaretinde 15 ile 100 nefer arasında bostancılar bulunurdu (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 452-453).

23 II. Mahmud döneminde Üsküdar’da da bir ustanın görevli olduğu anlaşılıyor. Ustanın namuslu ve fakirlerin yardımcısı olduğu, kötülere yüz vermeyip cezaları ile ahalinin huzurunu sağladığı belirtilmektedir (Câbi Ömer Efendi, *a.g.e.*, II, 854).

24 Ortaköy’de Bostancıbaşı’ya bağlı bir kolluk olup bu kolluğun odasından söz edilmektedir (BŞS, nr. 148, vr. 87a).

25 H. 1240 senesinde Ortaköy’de bir Arap cariyenin cesedi ile ilgili keşifte bulunan heyet içerisinde köyün ustası Hüseyin Ağa da yer almıştır (BŞS, nr. 150, vr. 95b).

26 BŞS, nr. 138, vr. 92b.

27 Bölükbaşılar keşif heyeti içerisinde yer almalarının yanı sıra mahkemede şuhudu’l hal içerisinde de yer almışlardır (BŞS, nr. 138, vr. 6b; 148, vr. 39a; 150, vr. 95b; 148, vr. 84b).

Bostancıbaşı'ya bağlı bostancı neferlerinin başında bulunan görevlilerden olmalıdır²⁸.

1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi ile birlikte Bostancı Ocağı da kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren Boğaziçi'nin Rumeli yakasının muhafazasını sağlamak amacıyla Bebek-Beşiktaş (Kabataş) arasındaki kıyı boyunca Asâkîr-i Hassa-yı Muhammediye karakolları kurulmuştur. Bu karakollar arasında; Bebek, Neşâtâbâd, Ortaköy, Dolmabahçe, Karabâli ve Kabataş yer almaktadır. Fakat bir süre sonra karakollarla ilgili düzenleme yapılmış ve Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki karakol sayısında artışa gidilmiştir²⁹.

b. Mabetler ve Diğer Mimari Yapılar

Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Ortaköy'de Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilere ait mabetler bulunuyordu. Müslümanların cami ve mescitleri, Ermeni ve Rumların kiliseleri, Yahudilerin sinagogları bunlar arasında yer alan dini yapılardandır. Bunun yanı sıra Ortaköy'de; hamam, karakol, okul, sâhilsaray ve yalılar da diğer mimari yapıları meydana getirmektedir.

Ortaköy'de Müslümanlara ait mabetlerin geçmişi 16. yüzyıla uzanmaktadır. Zira Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Ortaköy'de deniz kıyısında *Defterdar Paşa*'nın bir camisinden bahsetmektedir³⁰. Evliya Çelebi'nin İstanbul ile ilgili anlatılarının 1630'lu yıllara rastladığı dikkate alınırca caminin Kanuni devrinde inşa edildiği bilgisinin yanlış olmaması gerekir. Fakat Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiyi teyit edecek herhangi bir kaynak mevcut değildir. Aksine cami ve mescitlerle ilgili ana kaynak olarak kullanılan Ayvansarâyî'nin *Hadikâtü'l-cevâmi*' adlı eserinde Defterdar

.....

28 BŞS, nr. 138, vr. 28b.

29 Bu süreçte Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki bazı karakolların tamiri ve bazı mahallere de yeni karakolların yapılması için çalışma başlatılmıştır. Böylece karakol sayısı 11'e yükselmiştir. Bu karakollardan bazıları şunlardır: Bebek, Arnavudköy, Kuruçeşme, Kuruçeşme ile Ortaköy arasında Ekmekçi deresi mevkiinde, Ortaköy, Yahya Efendi, Beşiktaş olarak düzenleme yapılmıştır (BOA, *Cevdet Askeriye* (C.AS.), nr. 45264/1-7).

30 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 219.

İbrahim Efendi/Paşa³¹ yahut Defterdarburnu Camiinin bânîsi olarak İbrahim Paşa gösterilmektedir³². A. Özcan da buna istinaden caminin Şeytan/Melek İbrahim Paşa tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir³³. Bu nedenle bazı kaynaklarda caminin 17. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu bilgisi öne çıkmaktadır³⁴. Fakat burada bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Çünkü Galata sicilinde yer alan 1597 yılına ait bir kayıta Ortaköy’de *Defterdar İbrahim Efendi Camii*’nden bahsedilmektedir³⁵. Bu durumda caminin ilk bânîsinin Melek İbrahim Paşa olması mümkün değildir. Çünkü İbrahim Paşa, 1595 senesinde doğmuş ve 1656 senesinde baş defterdarlık görevine getirilmiştir³⁶. Dolayısıyla İbrahim Paşa’nın caminin ikinci bânîsi olması daha muhtemel görünmektedir³⁷.

Ortaköy’deki ikinci mescit Teberdâr/Baltacı Mahmud Ağa mescididir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 17. yüzyıl

.....

31 1606 yılında caminin ismi İbrahim Paşa olarak da geçmektedir (BOA, *HAT*., nr. 1653).

32 “... bânîsi Defterdar İbrahim Paşadır ki muttasılinda vâkı sâhilsarayın dahi ibtida bânîsi mumailiyhdir” (Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikâtü’l-cevâmi*, 1281, I, 109).

33 Melek İbrahim Paşa’nın Defterdarburnu’nda bir mescidiyle yalısı olduğu belirtilmektedir (Abdülkadir Özcan, “Melek İbrahim Paşa”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, XXI, 337).

34 Bânîsi Defterdar İbrahim Paşa’dır. Caminin kapısında 1832/33 tarihli II. Mahmud’a ait tamir kitabesi vardır (R. Ekrem Koçu, “Defterdarburnu Camii”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1966, VIII, 4335-36; Tarkan Okçuoğlu, “İbrahim Paşa Mescidi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, IV, 127-128).

35 “... Galata müzâfâtından Beşiktaş kasabası tevâbi’inden Ortaköy nâm karyede Defterdâr İbrahim Efendi’nin binâ ettirdiği câmi’-i şerîf kurbunda ...” (*İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 20 numaralı Sicil (H. 1005-1007/M. 1596-1599)* (haz. Mehmet Akman-Fethi Gedikli), İstanbul 2012, s. 147). Ayrıca H. 1106/M. 1694/95 tarihli bir kayıta Defterdar-ı sabık Hacı İbrahim Paşa Camii’nin vakfi bulunmaktadır (BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Defterleri*, nr. 4539).

36 Özcan, “a.g.mad.”, s. 335.

37 Bu caminin mimari özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tanman, “a.g.m.”, s. 68-70.

olması muhtemeldir. Çünkü Evliya Çelebi 1630'lu yıllarda Ortaköy'de yalısı olan zevat arasında Baltacı Mahmud Ağa'yı da saymaktadır³⁸. Fakat mescitle ilgili kaynaklarda oldukça sınırlı bilgi yer almaktadır³⁹. Mescit ile ilgili eldeki tek bilgi, *Ortaköy Burnu* yahut *Cami Burnu* denilen mevkide inşa edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla kaynaklarda bânîsinin ismi dışında bir bilgi mevcut değildir. Mescitle ilgili şer'îye sicilleri ve arşivde yapılan araştırmada mescidin masraflarını karşılamak üzere Mahmud Ağa'nın bir vakıf kurduğu tespit edilmiştir. Bu vakfın gelirleri arasında Ortaköy'de birtakım emlak ile İzmir Halkapınarı'nda bir un değirmeni bulunmaktadır⁴⁰.

Mehmed Raşid Efendi 1721/22 yılında bu mescidin oldukça küçük ve eskimiş olduğundan bahsetmektedir. Ortaköy'de bir yalısı bulunan Damat İbrahim Paşa'nın kethüdası ve aynı zamanda damadı olan Mehmed Kethüda⁴¹ bu tarihte mescidin yerine bir cami inşa ettirmiştir⁴². Mehmed Kethüda, caminin yanına bir mektep ile bir çeşme de yaptırmıştır⁴³. Kaynaklarda bânîsine nispetle Mehmed Kethüda veya Ortaköy Camii olarak bahsedilen bu caminin masrafları için bir de vakıf kurulmuştur. Bu vakfın gelirleri arasında Kocaeli Sancağı Yalakâbad kazası Çınarcık köyü, Ortaköy'de bu maksatla

.....

38 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 219.

39 “Mescid-i mezbûr Mahmud Ağa nâm bir sâhib-i hayr fevkanî olarak binâ ve inşâ iylemiştir merkadi nâ-ma'lûmdur ...” (*Hadikâtül-cevâmi*, II, 119).

40 BOA, C.BLD. nr. 3365, BŞS, nr. 141, vr. 52a.

41 III. Ahmed devrinin önemli simalarından Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadı olan Mehmed Kethüda ile ilgili olarak bkz. Tülay Artan, “18. yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatının Meşruiyet Arayışına Katılımı”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83 (Kış 1999/2000), s. 292-321.

42 Mehmed Kethüda, cami ile birlikte caminin etrafına Müslümanların ikamet etmesi için evler de yaptırmıştır. Zira Ortaköy'deki mescidin etrafında Yahudi hanelerinin artmasıyla birlikte Müslüman hanelerinin burada seyrekleştiği belirtilmektedir (Mehmed Raşid Efendi, *Târih-i Râşid*, 1282, V, 408-410).

43 Bu çeşmenin Ortaköy iskele meydanında bulunan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa çeşmesinden farklı bir çeşme olsa gerektir. Çünkü halen mevcut çeşmenin İbrahim Paşa tarafından yaptırılan bir meydan çeşmesi olduğu belirtilmektedir (Mehmet Baha Tanman, “Ortaköy'ün Osmanlı Döneminde Gelişimi ve Mimari Eserleri”, *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy* (ed. Mehmet Baha Tanman), İstanbul 2014, s. 103-106).

inşa edilmiş bir mumhane ile dükkânlar yer almıştır⁴⁴. Bu caminin yerine 1854'te Sultan Abdülmecit tarafından Büyük Mecidiye Camii inşa edilecektir⁴⁵.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk yarısında Ortaköy'de mevcut diğer bir cami Şaban Halife Camii'dir. Bugün mevcut olmayan bu caminin bânîsi Saraylı Mülkî Hatun'dur. Sahil boyundaki ahşap minareli olan camiye sonradan Şaban Halife minber koydurmuştur⁴⁶. Nitekim henüz 1742 yılında Ortaköy'deki bu cami Şaban Ağa'nın ismiyle anıldığına göre Dârüssaâde kâtibi olan ağanın camiye sadece minber koydurmakla kalmayıp camiye yenilettiği sonucuna ulaşılabilir. 19. yüzyıl başlarına ait kayıtlarda caminin adı *Şaban Halife* olarak geçmektedir. Cami 1824/25 yılında bir tamir geçirmiştir⁴⁷. Öyleyse II. Mahmud döneminde mevcudiyeti kesin olan bu cami muhtemelen sonraki süreçte ortadan kaybolmuştur. Sicillerdeki kayıtlardan yola çıkarak caminin Yahya Efendi mahallesinin devamında sahil boyunda olması muhtemeldir.

Ortaköy'de ikamet eden Ermeni ve Rum cemaatlerinin de birer kilisesi vardır. Bu kiliselerin isimleri sicillerde yer almazken bunlardan Rum Ortodoks kilisesinin öteden beri köyde olan Hagios/Aya Fokas kilisesi olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸. Bu kilise, II. Selim döneminde padişahın izniyle ahşaptan inşa edilmiştir⁴⁹. Nitekim

44 BOA, Cevdet Evkaf (C. EV.), nr. 24403, Cevdet İktisat (C.İK.), nr.1014.

45 Büyük Mecidiye Camii ile ilgili olarak bkz. Mehmet Baha Tanman (ed.), *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, İstanbul 2014; Şerafettin Deniz, "Ortaköy Camii'nin İnşa Sürecinde Gayri Müslim Yönetici, Usta ve Tüccarların Rolü", *Osmanlı İstanbulu II*, İstanbul 2014, s. 693-706.

46 *Hadikâtü'l-cevâmi'*, II, 122.

47 Bu caminin tamiri için Haremeyn hazinesinden 5.454,5 kuruş ödenmiştir (BOA, C.EV. nr. 9853; HAT. nr. 1565/44).

48 İnciciyan, 18. yüzyılda burada Aya Fokas adlı bahsettiği kilise aynı kilisedir. Bu kilise haricinde Rumların Cuma ayazması denilen Aya Paraskevi ve hıdrellezin 23. günü ziyaret ettikleri Aya Yorgi ayazmasının bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca burada III. Ahmed devrinde yıkılmış olan küçük bir kilisenin bulunduğu anlaşılmaktadır (İnciciyan, *a.g.e.*, s. 115).

49 Sevgi Parlak, "Ortaköy'de Gayrimüslim Cemaatlere Ait Mimari Eserler", *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, ed. Mehmet Baha Tanman, İstanbul 2014, s. 206.

Kömürçiyân, 17. yüzyılda kilisenin varlığından bahsetmektedir.⁵⁰ 1672 tarihli Beşiktaş şer'iyeye sicilinden de Ortaköy'de bir Rum kilisesinin bulunduğu teyit edilmiştir.⁵¹ 1693'te kilise mevcut yerinde ancak daha büyük olarak yeniden inşa edilmiştir. 1719 senesindeki yangında yok olan kilise 1720-21'de yine ahşaptan inşa edilmiştir.⁵² Fakat 1819 senesinde Ortaköy'deki Rum cemaatinin arzuhali göz önünde bulundurulduğunda kilisenin harap durumda olduğu ve tamir görmediğinden ayın dahi yapılamadığı anlaşılmaktadır.⁵³ Neticede 1819 senesinde kilise tamir edilmiştir.⁵⁴

İncelenen dönemde Ortaköy'deki Ermeni cemaatinin de bir kilisesi mevcuttur. Eremya Çelebi Kömürçiyân 17. yüzyılda Ortaköy'deki bu Ermeni kilisesinden bahsetmektedir.⁵⁵ III. Ahmed devrine gelindiğinde kilisenin varlığını sürdürdüğü görülmektedir.⁵⁶ İnciciyan ise kilisenin isminin Surp Asduadzadzin olduğundan ve 1726 senesinde Parih Hovannes döneminde genişletildiğinden söz etmektedir.⁵⁷ Hakikaten de 1727 yılı Mart ayında eski yapı muhafaza edilerek kilisenin bir tamir geçirdiği tespit edilmiştir.⁵⁸ 19. yüzyıla gelindiğinde Ortaköy'deki Ermeni kilisesinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir.⁵⁹ 1824 senesinde Balyan ailesinden Senekerim Balyan tarafından yeniden yapılan kilise 1835'te yenilenmiştir.⁶⁰

.....

50 Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul* (ter. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1988, s. 41; Zafer Karaca, "Rum Kiliseleri/Ayios Fokas Kilisesi", *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), İstanbul 1998, s. 226.

51 *BŞS*, nr. 78, vr. 127b.

52 Parlak, "a.g.m.", s. 207-208.

53 BOA, HAT. nr. 780/36529.

54 Kilisenin tamiri için 48.760 kuruş harcanmıştır. Parlak, "a.g.m.", s. 208.

55 Kömürçiyân, *a.g.e.*, s. 40.

56 Ermeni bir kadının vasiyet kaydında köyde Ermeni kilisenin bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır (*BŞS*, nr. 105, vr. 52b).

57 İnciciyan, *a.g.e.*, s. 115.

58 BOA, İbnülemin Evkaf (İB.EV). nr. 2134.

59 1815'li yıllarda Ermeni kilisesinin adı geçmektedir (*BŞS*, nr. 148, 91a).

60 Vağarşag Seropyan, "Surp Asdvadzadzin Kilisesi", *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), İstanbul 1998, s. 232.

Son olarak Ortaköy'de ikamet eden Yahudi cemaatinin de Zincirlikuyu yakınlarında bir sinagogu mevcuttur. Bu sinagogun geçmişinin 15. yüzyıla (fetih dönemine) dayandığı belirtilmektedir⁶¹. 18. yüzyıl başlarında çıkan bir yangın sonucunda bu sinagog yanmış ve 1707'de tamir edilmiştir.⁶² 19. yüzyıla gelindiğinde Ortaköy'de yangınların değişik aralıklarla devam ettiği görülmektedir. II. Mahmud devrindeki bu yangınlarda sinagog ciddi hasar görmüştür. Yangınlarda sinagogun avlusundaki duvarların bazıları yıkılmıştır. 1825 tarihinde Yahudi cemaatinin konu ile ilgili talebi üzerine Padişahın izniyle keşif heyeti kurulmuş ve sinagog tamir geçirmiştir.⁶³

Ortaköy'de gayrimüslimlere ait bu mabetlerin özellikle II. Mahmud döneminde birtakım onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde gerek çıkan yangınların etkisi⁶⁴ gerek binalarda doğal süreç içerisinde bazı hasarların meydana gelmesi tamir ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ibadethanelerin tamiri hususunda cemaatler, arzuhal yazarak izin almışlardır. Bu süreçte şeyhülislam fetvası ve padişah onayından sonra binaların durumunu yerinde tespit etmek amacıyla keşif heyetlerinin kurulduğu ve bu heyetin raporları doğrultusunda mabetlerin tamir edildiği anlaşılmaktadır⁶⁵.

Ortaköy'deki bir başka yapı daha önceden belirtildiği üzere 16. yüzyılda yapılmış olan Hüsrev Kethüda/Ortaköy Hamamıdır⁶⁶.

.....

61 Naim A. Güteryüz, "Fetih Öncesi ve Feth-i Hakani Sonrası İstanbul'da Musevi İbadethaneleri", *Osmanlı İstanbulu II*, İstanbul 2014, s. 442.

62 Naim Güteryüz, "Etz ha-Hayim Sinagogu", *Dünden Bugüne Beşiktaş*, ed. Nuri Akbayar, 1998, s. 235.

63 BOA, C.ADL, nr. 4; HAT. 1294/50253, 775/36360.

64 Örneğin Ortaköy'de Zincirlikuyu mevkiinde bulunan sinagogun H. 1229 tarihinde bir yangın geçirdiği ve bu nedenle de bazı kısımlarının tamire ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. BOA, HAT., 775/36360.

65 Rum kilisesi ile ilgili raporlarda binanın bazı kısımlarında çökme dolayısıyla hasar meydana geldiği hatta cemaatin ayinlerini yapamadıkları belirtilmektedir. Bunun üzerine keşif heyeti rapor hazırlayıp binada yapılması gerekenlerle ilgili de bir plan çizilmiştir. BOA, HAT., 777/36422, 777/36422/D, 780/36529.

66 Ortaköy Hamamı H. 1147/M. 1735 yılında Müslümanlar tarafından işletilmektedir. Ayrıca bu hamamın çifte hamam olduğu ve Hüsrev Kethüda'nın hamam için bir vakıf kurduğu anlaşılmaktadır (İ.B.B. Taksim

Hamam Mimar Sinan tarafından muhtemelen 1565 yılında inşa edilmiştir⁶⁷. Ortaköy Hamamı ile ilgili gerek Beşiktaş şer'iyeye sicillerinden gerek arşiv belgelerinden yola çıkarak bazı bilgilere ulaşılmıştır. Hamam 18. yüzyıl başlarında Ortaköy için aynı zamanda mahkeme işlevi de görmüştür. Çünkü III. Ahmed devrinde Ortaköy'deki bazı davaların hamamda görüldüğü tespit edilmiştir. Zira Beşiktaş'a bağlı bir köy olması itibarıyla Ortaköy'e kadı yahut naib tayin edilmediğinden muhtemelen bazı davalar Beşiktaş naibi tarafından köyde görülüyordu⁶⁸. Köydeki bu hamamın etrafında dükkân ve evlerin bulunduğunu da belirtmekte yarar vardır. 1839/40 yılına ait bir nüfus defterinde Ortaköy'deki bu hamamda hizmet eden 30 hademe kayıtlı olup bunların tamamı gayrimüslimdir⁶⁹.

Ele aldığımız dönemde Ortaköy ile özdeşleşmiş bir diğer yapı Neşâtâbâd Sarayı'dır. Giriş kısmında belirttiğimiz üzere III. Ahmed devrinde Defterdarburnu'nda inşa edilen bu saray⁷⁰, III. Selim tarafından 1790/91 senesinde kız kardeşi Hatice Sultan'a mülk olarak verilmiştir⁷¹. Bunun yanı sıra Ortaköy sahil boyunca çok sayıda yalı göze çarpmaktadır. Mesela Ortaköy İskelesinin hemen yanı başında köyün imamı ile ustasının yalıları mevcuttur. Buradan Koyun iskelesine kadar olan kısımda ise bazı Ermeni sarrafların arsa ve yalıları yer almaktadır. Koyun İskelesinden sonra yine çoğu sarraf olmak üzere Ermeni, Rum ve Yahudilerin yalıları bulunmaktadır. Ardından Ortaköy Bostancı Ocağı, devamında ise Neşâtâbâd Sarayı ve Defterdar Camii gelmektedir. Camiden Kuruçeşme'ye kadar olan sahilde ise

.....

Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları*, MC_Yz_B.000006; Ahmet Yaşar, "İstanbul Hamamları: 1731-1766", *Osmanlı İstanbulu II* (ed. F. M. Emecen-A. Akyıldız-E. S. Gürkan), İstanbul 2014, s. 584).

67 Hamamla ilgili ayrıntılar için bkz. Tanman, "a.g.m.", s. 100-103.

68 BŞS, nr. 105, vr. 52b, 53a.

69 BOA, *Nüfus Defterleri*, nr. 94, s. 95.

70 Hatice Sultan'dan önce bu sarayın 1780 senesinde I. Abdülhamid tarafından kıza Rabia Sultan'a temlik edilmiştir (BOA, *Cevdet Saray* (C.SM.), nr. 8145).

71 BOA, HAT., 1411/57542. Neşâtâbâd Sarayı mimari özellikleri hakkında ayrıntılar için bkz. Gözde Çelik, "Ortaköy Sahilindeki Saraylar ve Yalılar", *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, ed. M. Baha Tanman, İstanbul 2014, s. 179-182.

ekseriyetle Osmanlı saray eliti ile devlet ricalinden olan kimselerin yalılarını sıralanmaktadır⁷².

c. Yangınlar ve İmar Faaliyetleri

İstanbul'un diğer semtlerinde olduğu gibi Boğaziçi'nde de zaman zaman yangınlar meydana gelmiştir. Bu yangınlar evlerin yanı sıra ekmekçi ve çörekçi fırınlarından kaynaklanmaktaydı⁷³. Boğaziçi'nin sorumluluk sahasında yer alması itibarıyla buralarda çıkan yangınların söndürülmesinde Tulumbacı Ocağı ile Bostancıbaşı'ya bağlı zabıtlar görev alıyordu⁷⁴. Bu yangınlardan biri 1 Nisan 1810'da Ortaköy'de meydana gelmiştir. Yangın yaklaşık altı saat devam etmiştir⁷⁵. Fakat yangının etkilerine dair elde ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Yine 1811'de, Ortaköy'de bir yangın daha yaşanmıştır. Dereağzı ile Koyun iskelesi arasında yalılarının yoğun olarak bulunduğu bu mıntıkada gayrimüslimlere ait üç yalı yanmıştır. Rüzgârın şiddeti sebebiyle yangına müdahale etmek üzere hareket eden tulumbacı ve zabıtlar deniz yolu ile bölgeye gidemediklerinden karadan Tophane-Beşiktaş güzergâhından ulaşmışlar ve yangını söndürmüşlerdir⁷⁶. 1814 yılında köyde bir yangınla daha karşı karşıya kalınmıştır. Bu yangında Ortaköy'deki sinagog ile civardaki esnafa ait bazı dükkânlar da yanmıştır. Bunlar arasında kuyumcu, sebzeçi, manav, bakkal, kazancı, balıkçı ve kasap dükkânları bulunmaktadır⁷⁷.

Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki yangınlarda Bostancı Ocağına bağlı bostancılarla birlikte topçu, arabacı, cebeci neferlerinin

.....

72 Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1966, VI, 2987-2988; Murat Bardakçı, *III. Selim Devrine Ait Bir Bostancıbaşı Defteri*, İstanbul 2013, s. 58-60.

73 *BŞS*, nr. 138, 75a.

74 *BŞS*, nr. 143, ilk sayfa (numarasız); BOA, C.AS. nr. 21902.

75 "Ortaköy'de harik zuhûr edüp altı sâ'at alev-gîr olduğu istimâ' ile kayd olundu fi 25 S sene 1225" Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, I, 624.

76 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, II, 817.

77 BOA, C.ADL. nr. 4.

de görev aldığı bilinmektedir⁷⁸. Zira Bostancı Ocağının vazifelerinden biri de Boğaziçi'nde meydana gelen bu yangınlara müdahale etmektir⁷⁹. Bu kapsamda Ortaköy'de meydana gelen yangınlara müdahalede köydeki Bostancı Ocağının aktif rol aldığını söylemek gerekir. Ocakta yangına müdahale için bir çift tulumba bulunmakta olup bu tulumba beş altı yılda bir yenilenmiştir⁸⁰.

Bunun yanı sıra Ortaköy'ü de içini alan Boğaziçi'nde, saray ve yalı gibi imar faaliyetlerinin yanı sıra yollar hususunda birtakım çalışmalar yapılmıştır. III. Selim'in son yıllarında Kuruçeşme'den başlayıp Beşiktaş çarşısına ve buradan Maçka Sarayına kadar olan sahil boyundaki caddeye kaldırım döşenmiştir⁸¹.

d. Demografik Yapı

Ortaköy'deki demografik yapı ile ilgili kaynaklarda oldukça sınırlı bilgiler mevcuttur. Fakat bunlar istatistiksel veriler değildir. Eldeki bilgilerde genel olarak diğer Boğaziçi köylerinde olduğu üzere Ortaköy'de de gayrimüslim nüfusun yoğun olduğuna vurgu yapılmaktadır. Başta Evliya Çelebi olmak üzere diğer kaynaklarda bu husus tekrarlanmakta ve gayrimüslim cemaatler arasında Yahudilerin Ortaköy'de daha kalabalık olduğu belirtilmektedir⁸². Köye Müslümanların yerleşmesi muhtemelen İstanbul'un fethi sonrasında başlamıştır. Fakat II. Mahmud döneminde köydeki Müslüman nüfusa dair arşivde herhangi bir defter mevcut değildir. Bunun yanında bir kısım Rum ve Yahudinin fetih öncesinde de İstanbul'da mevcut oldukları bilinmektedir⁸³. Fakat fetih sonrasında sürgün siyaseti ile

.....

78 Örneğin H. 1233 senesinde Beşiktaş'ta meydana gelen yangının söndürülmesinde topçu ocağı ve tulumbacı ocağı neferleri görev yapmıştır (BOA, C.BLD., nr. 6166).

79 BŞS, nr. 143, ilk sayfa (numarasız).

80 BOA, C.AS. 21902.

81 BOA, C.BLD. nr. 2954.

82 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I, 219; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul* (ter. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1988; P. Ğ. İnciciyan, *18. Asırda İstanbul* (ter. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1976.

83 İstanbul'da fetih öncesi dönemde Galata, Kasımpaşa, Hasköy ve Haliç'in

Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden ve adalardan Rum, Ermeni ve Yahudi nüfus İstanbul'a yerleştirilmiştir⁸⁴.

Ortaköy'deki demografik yapı içerisinde en büyük paya sahip olduğu ileri sürülen Yahudiler, 1489 yılı tahririnde İstanbul'da toplam 2027 haneye sahiptirler.⁸⁵ İlerleyen yıllarda şehre Yahudi göçü devam etmiştir. Diğer taraftan İber yarımadasından gelen zorunlu göçlerle İstanbul'daki Yahudi nüfusunda da bir artış kaydedilmiştir.⁸⁶ İşte şehirde bu nüfusun yaşadığı yerlerden biri de Ortaköy'dür. Ortaköy'deki Yahudilerle ilgili şer'îye sicillerinde çok sayıda hüküm yer almaktadır. Burada dikkat çeken husus Yahudilerin geldikleri memleketlere göre tanımlanmalarıdır. 17. yüzyıl Galata ve Beşiktaş sicillerinde Ortaköy'deki Yahudilerin Üsküdar, Tekfurdağı, Alaman, Kiraz/Kiruz, Zeytun, Hani, Portakal⁸⁷ ve sair cemaatler olarak adlandırıldıkları tespit edilmiştir.⁸⁸ Öte yandan gerek Evliya Çelebi gerek Kömürçüyan 17. yüzyılda Ortaköy'de Yahudi nüfusunun çokluğundan bahsetmektedir.⁸⁹ İnciciyan da İstanbul'daki Yahudilerin Karaköy, Hasköy⁹⁰ ve Ortaköy'de ikamet ettiklerini belirtmektedir.⁹¹ Ancak incelenen döneme ait Ortaköy nüfus defterleri arasında Yahudi nüfusuna dair defter tespit edilememiştir. Bu durumda

.....

kuzey kıyısı çevresinde Yahudi mahalleleri bulunduğu belirtilmektedir (Ninna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)*, İstanbul 2013, s. 5-6).

84 Halil İnalçık, "İstanbul", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 232-234.

85 İnalçık, "a.g.mad.", s. 235.

86 Romoniotlar, İspanyol sürgünleri/Sefardi ve Aşkenazi. 1688 senesinde 21.688 rakamı verilmektedir (Rozen, *a.g.e.*, s. 52).

87 İspanya ve Portekiz'den kovulan 900 bin civarında Yahudinin büyük bir kısmının İstanbul'a geldiği belirtilmektedir (P. Ğ. İnciciyan, *18. Asırda İstanbul* (trc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1976, s. 23; *BŞS*, nr. 78, vr. 109a).

88 *BŞS*, nr. 25, 78; *Galata Şer'îye Sicili*, nr. 90.

89 Kömürçüyan, *a.g.e.*, s. 41.

90 Hasköy, İstanbul'un en eski Yahudi yerleşim bölgesi olup burada Bizans döneminde Karâî Yahudileri ikamet etmektedir. 1492'de İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudilerin bir kısmı Hasköy'e yerleştirilmiştir. 1597 yılında Eminönü'ndeki Yahudiler buraya taşınmıştır. 17. yüzyılda Hasköy'de 11 Yahudi, iki Rum ve bir Ermeni ve bir Müslüman mahallesi vardır (Süleyman Faruk Güncüoğlu, "Hasköy", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 388-390).

91 İnciciyan, *a.g.e.*, s. 23.

Yahudilerin nüfusuyla ilgili net bir rakam vermek mümkün görünmemektedir.

Ortaköy'de ikamet eden bir başka cemaat Ermenilerdir. Ermenilerin İstanbul'daki varlıklarına dair eldeki bilgiler muğlak olmakla birlikte Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul'un ilk Ermeni patriğinin göreve getirildiği bilinmektedir.⁹² Fetih sonrası şehre getirilen bu Ermenilerden başka Celali isyanları döneminde de çok sayıda Ermeni İstanbul'a göç etmiştir.⁹³ Zaman içerisinde ticaret, güvenlik ve iş bulma gerekçesiyle Anadolu'nun çeşitli şehir ve kasabalarından Ermeni nüfusun İstanbul'a göç ettiği bilinmektedir.⁹⁴ Bu yatay nüfus hareketliliği başkentteki Ermeni nüfusunu arttırmış olmalıdır. Nitekim II. Mahmud döneminde Ortaköy'e ait bir nüfus defteri köyde sakin olan Ermeni nüfusu göstermektedir. Bu defterde Ortaköy'de ikamet eden Ermeni nüfusu 1191'dir. Bunlar arasında öteden beri İstanbul'da ikamet edenler sayıca fazla olmakla birlikte Eğin, Arapkir, Erzurum, Filibe, Kırşehir vb. kazalardan gelenler de mevcuttur.⁹⁵

.....

92 İlk Ermeni patriği padişahın emriyle 1461'de seçildi. Patriğin makamı o zamanın Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Samatya'daki Surp Kevork idi. 17. yüzyılda Ermeni nüfusunun yoğun olarak bulunduğu semt Kumkapı olup 1641'de Ermeni patrikhanesi buradaki Surp Asduadzadzin Kilisesi'ne nakledildi (İnalcık, "a.g.mad.", s. 235; İnciciyan, *a.g.e.*, s. 21).

93 Fetih sonrasında Foça ve Amasra'dan Ermeni ve Rum tüccarlar, Konya, Larende, Aksaray ve Ereğli'den Müslüman, Rum ve Ermeniler, Kefe'den Ermeni, Rum ve Latinler İstanbul'a yerleştirilmiştir. Ayrıca Celali isyanları sırasında da Anadolu'da Sivas, Erzincan, Trabzon gibi yerlerden İstanbul'a göç eden Ermeniler mevcuttur (İnalcık, "a.g.mad.", s. 233; Hrant D. Andersyan, "Celâlilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK, Ankara 1988, s. 45-53).

94 18. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplerle taşradan İstanbul'a göç hareketleri mevcuttur. Bu dönemde göçler daha çok Kayseri, Eğin, Divriği, Sivas, Niğde, Arapkir Kemah öne çıkmaktadır (Cengiz Şeker, "İstanbul Ahkâm ve Atik Şikâyet Defterlerine Göre 18. yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 49).

95 BOA, *Nüfus Defteri* (NFS.d), nr. 94, s. 4-63.

II. Mahmud dönemindeki nüfus sayımları göz önünde bulundurulduğunda Ortaköy'deki Rum nüfusun Ermenilere göre oldukça düşük düzeyde kaldığı hemen göze çarpmaktadır. Çünkü Aya Foka Ortaköy başlığı altındaki nüfus defterinde Rumların nüfusu 195'tir. Bunların da büyük bir kısmının memleketleri arasında; Trabzon, Kırşehir, Kapıdağı, Silivri, Karahisar, İncesu, Yenişehir, Tekfurdağı, Çatalca, Terkos, Samakov, Yanya, Nevşehir, Karlıova, Filibe, Akçabat, Selanik, Niğde, Şarköy, Kayseri, Kızanlık vb. yer almaktadır⁹⁶.

Köydeki bu demografik yapı içerisinde bir de rençber, hamal, hamam hademesi, kayıkçı, dülger, bekâr ve bahçıvan taifesine de yer vermek gerekir. Bunların toplam sayısı ise 561'dir. Bunların arasında da Ermeniler sayıca fazladır. Bahçıvanlar ile kayıkçıların bir kısmı Rum iken diğerleri Ermeni'dir. Nitekim aynı dönemlerde (1830) İstanbul hanlarında bulunan Ermeni nüfusunun da oldukça kalabalık olduğunu göz önünde bulundurmakta yarar vardır⁹⁷.

e. Ortaköy'de Yerleşim ve Hayata Dair

Ortaköy; kıyı boyunca uzanan yalıları, kayıkhaneleri⁹⁸, iskeleleri, çarşısı, mabetleri, etrafındaki bağ ve bahçeleri, kayıkçıları ve hamalları ile tipik bir Boğaziçi köyüdür. Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Ortaköy'de; mahalleler, köy sakinlerinin birbirleriyle olan ilişkileri, ekonomik faaliyetleri ve köydeki mekân-insan ilişkisine dair ayrıntılar buradaki yaşantıya kapı aralanması açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı döneminde Ortaköy'de ilk yerleşimin köyün içinden geçen *Ortaköy Deresi* çevresinde olması kuvvetle muhtemeldir. Zira 17. yüzyılda dere çevresinin meskûn mahal olduğu ve 18. ve 19. yüzyıllarda da bu özelliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zira burada Dere, Dereiçi ve Müezzinzâde mahalleri ile bazı dükkânlar yer alıyordu. Tespit edilen sınırlı sayıdaki kayıttan anlaşıldığı üzere

.....

96 BOA, *NFS.d.*, nr.74.

97 Süleyman Uygun, "19. yüzyılda Anadolu'dan İstanbul'a Olan Mevsimlik Ermeni İşçi Göçleri", *Journal of History Studies*, Vol. 7/4 (2015), s. 143.

98 BOA, C. BLD, nr. 6440.

erken devirden itibaren dere civarında Yahudi yerleşimi olmakla birlikte sonraki yıllarda diğer gayrimüslim cemaatlerden de yerleşenler olmuştur⁹⁹. Fakat köydeki gayrimüslim yerleşimi bununla sınırlı değildir.

Müslümanların köydeki ilk yerleşimlerinin 16. yüzyılda inşa edilen Defterdar (İbrahim Efendi/Paşa) Camii çevresinde olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü H. Şevval 1082 senesinde *Defterdar Camii* mahallesi adıyla bir mahalle tespit edilmiştir. Cami etrafında teşekkül olan bu mahalle deniz kıyısında olup etrafında Müslümanlara ait yalılar da vardır¹⁰⁰. Yine Baltacı Mahmud Ağa mescidi/camisinin inşası cami etrafında Müslüman yerleşimini teşvik etmiş olmalıdır. Nitekim III. Ahmed devrinde inşa edilen Mehmed Kethüda Camii etrafında da Müslümanlar meskündür. Müslüman ahalinin bulunduğu bir başka mahalle de Şaban Halife mahallesidir¹⁰¹. Şaban Halife Mahallesi, köydeki camiler arasında ismi geçen Şaban Halife Camii'nin etrafında olmalıdır. Dolayısıyla köyde camilerin etrafında Müslümanların meskûn olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Nitekim 18. yüzyılın sonlarına ait kefalet defterinde de Ortaköy'de Müslüman mahallesi tabirine yer verilmiştir¹⁰².

Beşiktaş şer'îye sicilleri üzerindeki incelemede bu mahallelerin dışında gayrimüslimlerin yaşadığı mahaller de vardır. Bunlar; Yeni¹⁰³,

.....

99 BOA, *Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri* (EV.HMH.d.), nr. 7937; BŞS, nr. 138, vr. 23a, 101a; 141, vr. 27a; 147, vr. 4a, 23a.

100 Örneğin bu tarihte Defterdar Camii mahallesinde Ahmed Paşa'nın kızı Fatma Hanımın bir yalısı mevcuttur. Nitekim Ayvansarâyî de bu caminin etrafında bir Müslüman mahallesinden söz etmektedir (BŞS, nr. 78, vr. 108b; *Hadikâtü'l-cevâmi'*, I, 109).

101 BŞS, nr. 142, vr. 60b.; 145, vr. 53a.

102 Tarihsiz olan bu defteri III. Selim dönemine ait olmalıdır. Çünkü bu dönemde İstanbul'da kefalet uygulaması kapsamında defterlerin tutulduğu bilinmektedir. Defterde Müslüman ahalinin Mehmed Kethüda Camii etrafında meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre mahallede kefile bağlanan erkek sayısı 19'dur (BOA, *Cevdet Zaptiye* (C. ZB.), nr. 3385).

103 Kayıtlarda rastlanan Yeni Meyhane Mahallesi ile bu Yeni Mahallenin aynı mahalle olması muhtemeldir (BŞS, nr. 148, 88b; 151, vr. 58b).

Kinise/Kilise¹⁰⁴, Dere/Dereçi, Müezzinzâde ve Veliddin (Veliyüddin) Mustafa Çelebi mahalleleridir¹⁰⁵. Ayrıca henüz III. Ahmed devrinde Ortaköy'de bir Ermeni mahallesinin bulunduğunu hatırlatmak gerekir¹⁰⁶. Bu mahallerden Yeni mahallenin bulunduğu mevkii ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamışken Kilise mahallesinin Rum kilisesinin etrafında olması muhtemeldir. Yine; Dere, Dereçi ve Müezzinzâde mahalleleri köyün ortasından geçen Ortaköy Deresi çevresindedir. Bunun yanı sıra gayrimüslim yerleşiminin bulunduğu bazı mevkii isimleri arasında; Taş Merdiven, Köprübaşı, Zincirlikapı ve Zincirlikuyu sayılabilir¹⁰⁷.

Ortaköy'deki bu mahalle yapılanması içerisinde Müslüman nüfusun cami ve mescitlerin etrafında yerleşmiş olması Osmanlı dönemi şehirlerinin genel görüntüsüdür. Fakat İstanbul başta olmak üzere Müslüman ve gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadığı şehirlerde Müslüman mabetlerinin etrafındaki evlerin gayrimüslimler tarafından satın alınması yahut kiralanması zaman zaman Müslüman ahalinin şikâyetlerine sebep olmuştur. Bunun üzerine verilen fetvalarda, gayrimüslimlerin cami ve mescitlerin yakınında ev inşa edip ikametleri yasaklanmıştır¹⁰⁸. Müslüman ve gayrimüslim yer-

.....

104 1808/1809 yılında Ortaköy'de bir Kilise/Kinise mahallesinin bulunduğu tespit edilmiştir (*BŞS*, nr. 145, vr. 57b).

105 Müezzinzâde/Müezzinoğlu1804/1805 senesinde Ortaköy'de bir sokak iken 1816 yılında bir mahalledir. Yine 1801 yılında Ortaköy'deki bir zimmînin davasında Veliyüddin Mustafa Çelebi mahallesinin ismi geçmektedir (*BŞS*, nr. 138, vr. 101a; 141, vr. 27a; 142, vr. 60b; 143, vr. 23a; 145, vr. 30a, 57b; 147, vr. 23a).

106 *BŞS*, nr. 105, vr. 37a.

107 *BŞS*, nr. 145, vr. 37; 147, vr. 46a; 148, vr. 30a. BOA, HAT. 775/36361. Bunların haricinde esnaf kefalet defterinde Ortaköy'de Bostan, Değirmen ve Gözlükçü mahallelerinden bahsedilmektedir. Fakat bu mahallelerin Ortaköy sınırları içerisinde olup olmadığı kesin değildir (BOA, *D.BŞM.*, nr. 42648, s. 46-48).

108 1637 senesinde İstanbul'da Langa tarafındaki Kâtib Kasım mahallesinin Müslüman ahalisi arzuhallerinde, önceden mahallede üç yüzden fazla Müslüman evi var iken gayrimüslimlerin bu evleri satın alması ve bazılarını da kiralamaları sonucunda sadece otuz üç adet Müslüman evi kaldığını belirtmişlerdir. Bu sebeple de Kâtib Kasım mescidi ile mektep gayrimüslim evleri arasında kalmıştır. Nihayetinde şeyhülislamdan alınan fetvalar ile gayrimüslim ev sahiplerine önce İslam'ı kabul etmeleri teklif olunacaktır.

leşmesinin olduğu Ortaköy'de de bu hususa riayet edilmemesinden kaynaklanan birtakım sorunlar yaşanmıştır. Nitekim Mehmed Ket-hüda Camii yapılmadan evvel aynı mevkide bulunan Mahmud Ağa mescidinin etrafında çok az sayıda Müslüman hanesinin kaldığı ve buraya varlıklı Hıristiyan ve Yahudilerin yerleştiği anlaşılmaktadır. 1721 senesinde Müslim ahalinin şikâyeti üzerine cami etrafındaki gayrimüslimlere ait mülkler satın alınmış ve buralara Müslümanlar yerleştirilmiştir¹⁰⁹. III. Ahmed devrine ait bu vaka aynı zamanda Ortaköy'de gayrimüslim yerleşiminin arttığına bir göstergesidir. Bu nedenle olsa gerek I. Mahmud döneminde Boğaziçi'nde boş arsalarla bina yapılması yasaklanmıştır¹¹⁰. 19. yüzyıla gelindiğinde Boğaziçi'nde bu yasağın uygulanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1815 yılında Ortaköy'de sakin Müslüman ve Yahudiler, birtakım Ermeninin Ortaköy'de satın aldıkları bir bağ üzerinde reaya mahallesi teşekkül etmek istediklerine dair şikâyette bulunmuşlardır. Bunun üzerine kadimden beri uygulanan bina/ev yasağının devamı sebebiyle bağda bina inşasına izin verilmemiştir¹¹¹.

.....

Bunu kabul etmeleri durumunda evlerinde ikamete devam etmeleri, kabul etmediklerinde ise kendilerine müddet verilip evlerini Müslümanlara satmaları, satmamakta ısrar ederlerse cebren evlerin değeri üzerinden sattırılması emredilmiştir. Kiracı olan gayrimüslimlerin de evlerden çıkarılmaları ve evlerini Müslümanlara kiraya vermeleri hususunda da ev sahiplerine tembihte bulunulması kararlaştırılmıştır. Benzer örneklere İstanbul'un diğer semtlerinde ve ilerleyen tarihlerde de rastlanmıştır. Bunun yanında evlerini 9 zirâdan daha yüksek ve Malta taşından inşa edemezlerdi ayrıca hamam yapmalarına da izin verilmezdi. Müslümanların ev veyahut arsalarını zimmîlere satmaları da yasaktı. Evlerin yüksekliği ile ilgili sonraki dönemlerde düzenlemeler yapılmıştır (Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1931, s. 53-54; *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul 1988, s. 30-31; Halil İncik, "İstanbul", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 230-231).

109 BOA, C.BLD.nr. 6440.

110 İncik, "a.g.mad.", s. 231; M. Tayyib Gökbilgin, "Boğaziçi/Tarih", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 253.

111 BOA, C.BLD., nr. 5221. Arsalarda daha önceden yapılmış olan bir bina varsa burası yasak harici tutularak bina inşasına izin verilerek yasak harici tutulmuştur (Bkz. BOA, HAT., 778/36446).

Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı Ortaköy'de sahil boyundaki yalılarda öteden beri Osmanlı hanedanına mensup kadınlar, devlet ricalinden kimseler ile Müslüman ve gayrimüslim elitler ekseriyetle mayıstan ekime kadar olan sürede ikamet etmekte idiler¹¹². Kethüda Mehmed ve Defterdar İbrahim Efendi camilerinin etrafında Müslümanlar meskûn iken bunlar arasında hanedan mensubu kadınlar, devlet ricalinden kimseler ile köyün imamı ve ustası yer almaktadır. Bu yalılarda Osmanlı tarihinin meşhur şahsiyetleri veya yakınlarını da görmek mümkündür. Bunlar arasında Veziriazam Melek Mehmed Paşa, Kazasker Murad Molla, Şanizâde Ataullah Efendi sayılabilir¹¹³. Yalılarda ikamet eden gayrimüslimlerin ekserinin ise sarraf olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁴.

Ortaköy'deki mahalle yapılanması içerisinde Müslüman ve gayrimüslimlerin birbirleriyle uyumlu bir hayat sürdürdüklerini söylemek yanlış olmasa gerektir. Çünkü Müslüman ve gayrimüslimler arasında mahkemeye yansıyan bu türden davaların oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmüştür. Mevcut davaların da ticari ilişkilerden kaynaklanan davalar olduğunu söylemek mümkündür¹¹⁵. Diğer taraftan müşterek meseleler karşısında birlikte hareket etmekten kaçınmamışlardır. Örneğin 1804 yılında Ortaköy'de Müezzinoğlu sokağının başında ikamet eden bir Yahudinin, evinin iki büyük ve bir küçük sokak kapısı olduğu halde yeniden iki kanatlı büyük bir sokak kapısı ile beş basamaklı bir merdiven yaptırması köyde ikamet eden Müslüman ve Ermenilerin şikâyetine sebep olmuştur. Zira yeni yapılan bu merdiven hayvanların ve arabaların yoldan geçişine

.....

112 Mevsim-i sayf olarak bahsedilen yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte sahilhanelere göç başlamakta idi. Nitekim Beşiktaş sicilinde yer alan bir kayıttan yola çıkarak göçün Mayıs ayı itibarıyla başladığı anlaşılmaktadır (BŞS, nr. 142, vr. 2b).

113 BŞS, nr. 148, vr. 49b; 150, vr. 32b, 143, vr. 7b; 142, vr. 14a.

114 Ayrıntı için bkz. Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1966, VI, 2987-2988; Murat Bardakçı, *III. Selim Devrine Ait Bir Bostancıbaşı Defteri*, İstanbul 2013, s. 58-60.

115 Bunlardan ilk akla gelen evlerin mahremiyetinin muhafazası ile ilgilidir. Bu mahremiyete hâle getiren ise evlerin yeniden inşası sürecinde pencerelerin komşunun evini yahut avlusunu görmesinden kaynaklanmıştır (BŞS, nr. 149, vr. 51b).

engel teşkil etmiştir. Mahkeme neticesinde merdivenin kaldırılmasına karar verilmiştir¹¹⁶. Bir başka örnek 1826 tarihlidir. Üstelik bu defa köydeki Müslüman eşraf, esnaftan kimseler ve köyün Ustası ile Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatlerinin cemaatbaşı/kâhyaları ve köyde yaşayan 100'ün üzerinde kişinin şikâyeti söz konusudur. Şikâyete konu olan mesele, piyade kayıklarının yolcu getirip götürdüğü bir iskele olmasına rağmen köydeki Koyun İskelesi'ne, yük taşıyan kayıkların da yanaşmasıdır. Bu kayıklar buraya yanaştıklarında yüklerini merkeplere yükleyip köyün dar olan sokaklarından geçirdiklerinden bu sırada yoldan gelip giden yaşlı, kadın, çocuk ve sakat kimselerin zarar görmesine sebep olmaktaydılar. Ortaköylülerin bu meseleyi daha önce iki defa şikâyet etmelerine ve ellerinde bu kayıkların yanaşmasını yasaklayan iki adet ferman olmasına rağmen bu türden kayıkların iskeleyi kullanmakta ısrarcı olmaları ahalinin bu şikâyetini yinelemelerine sebep olmuştur. Zira bu yük kayıkları sebebiyle Yahudi kadınlarının piyade kayıkları ile iskeleye yanaşmaları mümkün olmadığından kayıklar mecburen göz önünde olmayan iskeleye yakın başka bir yere yanaşıyordu. Buralarda da içki içen bazı kimselerin olması kadınların emniyetinin sağlanmasında ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Üstelik buradan gelip geçen Müslüman ahali de tepki gösterdiği ve hatta kavga ettiğinden bu hadise köyde yaşayanlarda huzursuzluğa sebep oluyordu. Tüm bu yaşananlar sıralanarak yük kayıklarının iskeleden men edilmesi için yeniden ferman talep edilmiştir.¹¹⁷

Ortaköy'de yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin müşterek hareketlerini sağlayan bir diğer etken mahalleden ihraç meselesi olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde mahallenin huzurunu bozan davranışlar içerisinde bulunan kimselerin mahalleden ihraç edildikleri vakidir¹¹⁸. Bunun örneklerini

.....

116 İmam Mehmed Şakir Efendi ve diğer Müslümanlarla ve Ermeni cemaatinden bazıları bu Yahudi'yi mahkemeye şikâyet etmişlerdir (*BŞŞ*, nr. 143, vr. 23a).

117 BOA, C.BLD., nr. 2137.

118 Ö. Ergenç; mahalle ahalsinin kendilerini rahatsız eden ve gayri ahlaki davranışlarda bulunan kişileri, mahalleden çıkarma haklarının olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılar için bkz. Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki

18. yüzyılın sonlarında Ortaköy'de de görmek mümkündür. Şöyle ki 1792 yılı Ocak ayında köyde Dereiçi mahallesinde yaşanan Rum kayıkçı Zafir'in evi gece saat üç buçukta büyük bir kalabalığın baskınına uğramıştır. Baskında; köyde yaşayan Müslüman eşraftan kimseler, kayıkçılar kethüdası ile köyün hatip ve hafızı, Ermenilerden içinde esnaftan kimselerin de bulunduğu bir grup, iki Yahudi ve Rum cemaatinin kocabaşları yer almıştır. Baskının gerekçesi fuhuştur. Muhtemelen gece Zafir'in evine giren tütüncü Todori'yi mahalleden birileri görmüş ve ahaliye haber vermiştir. Mahallelinin de gelin görümcenin bu türden hareketlerinin adetten olduğunu ifade etmesi üzerine bu Rum ailenin mahalleden ihracına karar verilmiştir¹¹⁹. Bunun yanı sıra söz ve davranışlarıyla mahallenin huzurunu bozan bazı kadınların da ihraç edildiğine rastlanmıştır¹²⁰.

Ele alınan dönemde Ortaköy'ün faal mekânları arasında *Ortaköy İskelesi*, iskele önündeki *köy meydanı* ve *çarşıları* saymak gerekir. İskele çevresinde cami, dükkânlar, kahvehaneler ve bir de meydan çeşmesi yer alıyordu¹²¹. İncelenen dönemde Ortaköy'de iki iskelenin ismi geçmektedir. Bunlardan ilki yukarıda bahsedilen Ortaköy İskelesi diğeri Koyun İskelesidir¹²². Bostancıbaşı defterlerinde Ortaköy İskelesi olarak bahsi geçen iskelenin halk arasında Salhâne İskelesi olarak biliniyor olması muhtemeldir. Zira

.....

“Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları*, 1984, IV, 69-78; Özen Tok, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehirlerindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kayseri Örneği), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 18, 2005/1, s. 155-173; Cemal Çetin, “Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750), *Journal of History Studies*, vol. 6/6, 2014, s. 43-70.

119 Zafir, oğlu Yorgi, kızı ve gelininin köyü terk etmeleri için 10 günlük süre tanınmıştır. Aile de bu süre zarfında köyden ayrılacağını taahhüt etmiştir (BŞS, nr. 138, vr. 101a).

120 BŞS, nr. 138, vr. 92b.

121 BŞS, nr. 147, vr. 13a; Koçu, “a.g.mad.”, s. 2987-2988; Bardakçı, *a.g.e.*, s. 58-60.

122 Bostancıbaşı defterlerinde Koyun İskelesi; Mehmed Kethüda Camii ile Ortaköy Bostancı Ocağı arasındaki mevkide gösterilmektedir (Bardakçı, *a.g.e.*, s. 59-60).

iskelenin hemen yanı başında bir salhane bulunuyordu¹²³. II. Mahmud döneminde Ortaköy'deki bu iki iskeleden Salhane/Ortaköy İskelesi köyün *kadim iskelesi* olarak belirtilmekte olup bu iskeleye genellikle odun, kömür, hamr, taş ve fişki kayıkları yanaşmaktadır. Buradan iskelenin yük taşıyan kayıklara mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Yolcu taşıyan piyade kayıkları¹²⁴ ise Koyun İskelesine yanaşmakta idi¹²⁵.

Ortaköy'de mukim olanların diğer köylerle ve Suriçi, Haliç, Galata yahut karşı yakayla olan bağlantısı bu iskeleler ve bu iskelelerdeki kayıkçılar vasıtasıyla sağlanıyordu. Bu kayıkların taşıyacağı yolcu kapasitesi, ücret tarifeleri, kayıkçıların uyması gereken hususlar devlet tarafından kontrol altında tutulmakta idi¹²⁶. Kontrolleri iskelelerdeki kayıkçılardan sorumlu olan kethüdalar vasıtasıyla yapıyordu. Kethüdalar bazen birkaç iskeleden sorumlu olabiliyordu¹²⁷. Bunun yanı sıra zaman zaman kayıkçılar kefile bağlanarak denetlenmişlerdir. Bu surette her bir kayıkçının isimleri defterlere yazılarak birbirlerine kefil edilmişlerdir. Örneğin 1802 yılında Ortaköy iskelesi kayıkçılar kethüdası Salih olup Ortaköy'de faal olan

.....

123 III. Selim devrine ait bir bostancıbaşı defterinde; Salhâne, yanında Yağlıkçı Mustafa Ağanın hanesi ve kahvehanesi, yanında Hatice Sultan'ın kapı çukadârı Emin Efendinin hanesi ve sonrasında Ortaköy İskelesi yer almaktadır (Bardakçı, *a.g.e.*, s. 58-60).

124 Piyade kayıkları iki kürekli kayık olarak tanımlanmaktadır. Çok hafif malzeme ile yapılan bu kayıklar deniz yüzeyinde az yer kapladıklarından çok hızlı gidebiliyorlardı. Yolcu taşıma kapasitesi genellikle bir veya ikidir. İnce, uzun ve çok narin olduklarından çabuk devrildikleri belirtilmektedir. Ayrıntılar için bkz. Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Ankara 2001, s. 182-186.

125 BOA, C. BLD. nr. 2137.

126 Ayrıntı için bkz. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVI/21 (1966), s. 109-134; Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı*, Ankara 2001.

127 Örneğin 1802 tarihli defterde Ortaköy kayıkçılar kethüdası olan Salih aynı zamanda Kılıç Ali Paşa, Kuruçeşme ve Arnavutköy iskelelerinin de kethüdasıdır (İBB Taksim Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları*, nr. B.00008, vr. 15a-b).

Müslim ve gayrimüslim kayıkçı sayısı 210 iken mevcut kayık sayısı 121'dir¹²⁸. Oysa 1792'de Ortaköy İskelesinde 140'ı gayrimüslim ve 40'ı Müslüman olmak üzere toplam 180 kayıkçı vardır. İskeledeki bu kayıkçıların memleketleri arasında Ortaköy, Boyabad, Karahisar ve Küre zikredilmektedir¹²⁹. 1792 tarihindeki bu rakam dikkate alındığında aradan geçen 10 yıllık sürede iskeledeki kayıkçıların sayısında bir artış meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Ortaköy'de faal olan başka bir mekân çarşısıdır. Şer'iye sicillerinde Ortaköy'de; *Balıkçılar Çarşısı*¹³⁰, *Mumhane Çarşısı*¹³¹ ve *Ortaköy Çarşısı* isimli çarşılar tespit edilmiştir. Bu çarşılarda esnaf kollarına ait dükkânlar yer alıyordu¹³². Bunların haricinde iskele meydanında ve sahil boyunca başta kahvehaneler olmak üzere çeşitli dükkânlar yer almaktadır¹³³. Dükkânların bulunduğu diğer mekânlar; cami, kilise ve sinagog çevreleri ile hamam çevresindedir. Bunun yanı sıra Bostancı koluğunun çevresi, Dereiçi, Zincirlikuyu mevkileri de dükkânların bulunduğu mekânlar arasında yer almaktadır¹³⁴.

Ortaköy'de dükkânların haricinde salhane de mevcuttur. Bunlar; biri Yahudilere ait sığır salhanesi, diğeri miri salhanedir. Yahudilerin sığır salhanesi ile ilgili eldeki kayıtlarda 18. yüzyılın sonlarında burada çalışan 9 kişi vardır¹³⁵. Miri salhanenin ise II. Mahmut

.....

128 Bu rakama iskeledeki 34 aylakçı ile yük taşımada kullanılan salapurya cinsi 13 kayık dahil edilmemiştir (İBB Taksim Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları*, nr. B.00008, vr. 15a-b; Ertuğ, *a.g.e.*, s.129-134).

129 Ertuğ, *a.g.e.*, s. 69, 128-129.

130 *BŞS*, nr. 148, vr. 28a.

131 *BŞS*, nr. 151, vr. 73b.

132 Örneğin Balıkçılar çarşısında simitçi ve tütüncü dükkânları, Mumhane Çarşısında bakkal dükkânı ve Ortaköy çarşısında berber, kürkçü ve şekerçi dükkânlarından bahsedilmektedir (*BŞS*, nr. 138, vr. 109a; 147, vr. 31a; 148, vr. 28a; 151, vr. 73b).

133 Koçu, "a.g.mad.", s. 2987-88.

134 *BŞS*, nr. 138, 109a; 148, 5b. 148, vr. 28a; 150, vr. 151, vr. 73b. BOA, *D.BŞM.*, nr. 42648, s. 48.

135 BOA, *D.BŞM.*, nr. 42648, s. 46.

döneminde faal olduğu görülmektedir¹³⁶. Ortaköy'deki bu salhaneye koyunlar, Eyüp'te bulunan çiftlikten getirilmekteydi. Hatta yine II. Mahmud döneminde bu salhaneye kış aylarında Eyüp'ten koyun getirilmesi sıkıntıya sebep olduğundan Ortaköy yakınlarındaki Balmumcu Çiftliği'nde¹³⁷ bu koyunların bakılması için bazı teşebbüslerin olduğunu da hatırlatmakta yarar vardır¹³⁸.

Köydeki tarımsal üretim sahaları; bahçeler, bostanlar ve bağlardır. Henüz 18. yüzyıl başlarında Boğaziçi'nde Ortaköy'ün bağları oldukça meşhurdur. Bu döneme ait sicillerde gerek şahsi mülkiyet gerekse vakıflara ait üzüm bağları tespit edilmiştir. Sicillerde bağ satışlarına dair kayıtlarda bağların bulunduğu mevkilerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde köyde bağların varlığını halen sürdürdüğü anlaşılmaktadır¹³⁹. Zira 1838 senesinde Ortaköy, İstanbul'un çarşı ve pazarlarına üzüm, bostan ve çeşitli yaş meyve göndermekteydi¹⁴⁰. Ortaköy'de ziraatın yanı sıra hayvancılık yapan ailelerin de var olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 18. yüzyılın sonlarına doğru köyde bir sığırtmaç bulunmakla birlikte bu sığırtmaç hayvanları sabah sahiplerinden teslim alıp meraya götürmekte ve akşam da sahiplerine teslim etmekteydi¹⁴¹.

Sonuç olarak bu çalışmada; 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde Ortaköy, genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Yaklaşık elli yıllık süreyi kapsayan bu dönem

.....

136 H. 1255 senesi Muharrem ayında Ortaköy salhanesinde kesilen koyun sayısı 3583'tür. BOA, C.AS. nr. 6632.

137 Balmumcu çiftliği, Osmanlı hanedan mülklerinden olup Beşiktaş'ın üst tarafında kendi adını taşıyan semtin adıdır. Zincirlikuyu civarına düşmektedir. II. Mahmud Zincirlikuyu Kasrı ile birlikte Balmumcu Çiftliği'ne sıkça uğradı. II. Abdülhamid döneminde veliaht Mehmed Reşad Efendi'ye tahsis edilmiştir. Mehmed Reşad padişah olduktan sonra burasını mesire yeri olarak halka açmıştır (Ayrıntı için bkz. Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1960, IV, 2058).

138 BOA, Cevdet Saray, nr. 8956.

139 Bu bağlar içerisinde köşkler de bulunuyordu (BŞS, nr. 148, vr. 5a).

140 Reşad Ekrem. Koçu, "Boğaziçi Bostanları ve Çiçek Bahçeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1961, V, 2873.

141 BŞS, nr. 138, vr. 108b.

içerisinde Ortaköy; idari, sosyal, demografik ve ekonomik yönleriyle incelenmiştir. Ortaköy'deki yerleşim tarihi ele alınmak suretiyle mahalleler, mahalle hayatı, müslim-gayrimüslim ilişkileri, çarşılar ve dükkânlar üzerine odaklanılmıştır. Beşiktaş şer'iyeye sicilleri üzerine kapsamlı bir çalışma neticesince hazırlanan bu araştırmanın Osmanlı döneminde Ortaköy ve Boğaziçi'nin tarihine bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.